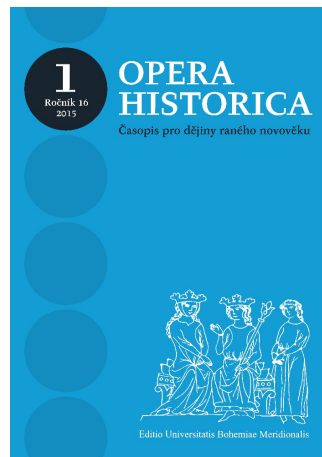

Citation style

Anna Pečinková - Tomáš Malý (rez.), Josef Hrdlička - Jiří Just - Petr Zemek (edd.), Evangelické církevní řády pro šlechtická panství v Čechách a na Moravě 1520-1620, České Budějovice 2017 (= Prameny k českým dějinám 16.-18. století, řada B, svazek VIII), 497 s.

First published: Opera Historica, 19 (2018), 2

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

cizincům a jejich usazování v Království českém ovlivňovalo každodenní život předbělohorské společnosti, nemůže jeho poznání vystačit s několika statistickými přehledy v posledním oddílu práce, který svým pojetím a představenými výsledky bohužel nepřekročil nejužší vymezení významu slovního spojení „vyhodnocení fenoménu imigrace“ z jeho záhlaví. Navzdory značnému rozsahu knihy nezůstalo na skutečnou interpretaci obsahu hlavního tématu ve společenském kontextu předbělohorské doby již místo.

Přestože se Marek Starý pokusil objasnit, proč jména všech osob přijatých za obyvatele v Království českém důsledně uvádí v počestlém podobě, nepovažují jeho důvody za dostatečně přesvědčivé (s. 210–212). Důsledná bohemizace jmen méně známých rakouských a říšských šlechticů působí rušivě a pro uživatele knihy zmatečně („Jerger z Toletu“, „Kýn z Kýnu“). Osobně zastávám v praxi vyzkoušený názor, že důsledná bohemizace jmen urozených cizinců není pro předbělohorskou dobu především s ohledem na tradici a jazykový cit možná navzdory tomu, že v naprosté většině česky psaných pramenů z tohoto období se takové jazykové zkomoleniny vyskytují. Ačkoliv se nebráním užívat pro předbělohorskou dobu bohemizovanou podobu několika jmen známějších šlechtických osob nečeského původu, která se běžně objevuje v odborné literatuře (např. Ditrichštejn), v případě méně známých urozených cizinců dávám přednost jejich původnímu pojmenování bez zbytečných bohemikálních zásahů.

Pokud odhlédnu od příležitostných chyb (např. rozkolísané psaní České království a české království, s. 170, 177), v německém pravopise (s. 729, jde o Österreichisches Staatsarchiv Wien) a ve jménech autorů (na s. 746 nejde o Josefa Hrdličku, nýbrž o Jakuba Hrdličku), považuji za zásadní formální nedostatek práce Marka Starého absenci rejstříků. V rozsáhlé a navíc velmi nepřehledné knize, která by mohla splňovat nároky důležité materiálové příručky a vytvářet odrazový můstek pro další badatele o sociálních dějinách předbělohorské šlechty v Království českém, chybějící rejstříky výrazně snižují její užitnou hodnotu. Jejich absenci rozhodně nemůže nahradit abecední katalog rodů obdařených inkolátem. Poslední výhrada se týká nekvalitně reprodukováných erbů v katalogu, jejichž obsah je vzhledem k velikosti a černobílému provedení na hranici čitelnosti a další badatelské využitelnosti.

Václav Bůžek

Josef HRDLIČKA – Jiří JUST – Petr ZEMEK (edd.), Evangelické církevní řády pro šlechtická panství v Čechách a na Moravě 1520–1620, České Budějovice 2017 (= Prameny k českým dějinám 16.–18. století, řada B, svazek VIII), 497 s., ISBN 978-80-7394-679-1.

V rámci ediční řady, jejímž cílem je zpřístupňování vybraných pramenů k českým dějinám raného novověku, vyšel nyní soubor materiálu, který má zásadní důležitost

pro poznání povahy reformace v českých zemích. V tomto ohledu je ediční počín významným a velice vítaným krokem k budoucí syntéze, jež prozatím schází. Editoři patří mezi naše přední specialisty v dané oblasti a k tématu reformace publikovali již řadu významných příspěvků.¹ Jak výběr církevních řádů, tak i struktura rozsáhlé úvodní studie, která zasazuje jednotlivé dokumenty do konfesně správního kontextu v příslušném regionu (lokality, panství) ukazují na primární zájem editorů o shromáždění základního korpusu dokumentů a informací k jejich vzniku, a to v souvislosti s tématem šlechtické konfesionalizace. Lze to vnímat jako pokračování úsilí podrobněji zmapovat oblast role majitelů panství (šlechty a prelátů) v procesech konfesionalizace a sociální disciplinace, neboť ta byla ve starší historiografii neprávem opomíjena na úkor aktivit zeměpána, církve, měst či poddaných, jak již dříve upozornil Thomas Winkelbauer.²

Edice zahrnuje 22 řádů z let 1523–1616. Autoři vybrali církevní řády v užším slova smyslu, což znamená, že mimo jejich pozornost zůstaly například školní řády či listiny předávající patronátní právo městským radám. Přesto je soubor velmi různorodý a kupříkladu uhersko-brodská konfese z roku 1566 vlastně

rovněž není církevním řádem v užším slova smyslu, i když její zařazení má své opodstatnění vzhledem ke kontextu výzkumu šlechtické konfesionalizace. Časové rozložení publikovaných písemností ukazuje na výraznější recepci řádů německé reformace teprve v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století. A také se ukazuje, že specifické církevní řády pro vybraná panství vznikaly i po vydání České konfese a Rudolfova majestátu, což není nevýznamný aspekt. Potenciál využití vydaného materiálu pro následný historický výzkum je značný. Je to předně otázka reformy liturgie. Několik řádů dobře demonstrovuje podstatu liturgie, významy vybraných úkonů, zásadní roli zpěvu a další aspekty, svědčící již jen z letmého pohledu o podstatné proměně od středověké náboženské praxe. Dále je to téma prolnutí světské a duchovní moci. Reformace znamenala výraznou aktivitu laiků, jejich vstup do církevně správní sféry, angažovanost ve věcech víry. A nabízí se také problematika teologického ukotvení otázek pokání, chudinství či vzdělání.

Publikované církevní řády jsou velmi různorodé a není snadné nalézt jejich společné momenty. Vedle sebe zde stojí praktické předpisy liturgie, podoby bohoslužeb a církevní správy (Jáchymov), dále výrazněji teologicky formulované konfese

¹ Josef HRDLIČKA, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)*, České Budějovice 2013; Jiří JUST, *9. 7. 1609. Rudolfův majestát. Světla a stíny náboženské svobody*, Praha 2009; Petr ZEMEK, *Reformace, protireformace a rozvinutí poreformačního katolictví v Uherském Brodě – křesťanská víra v proměnách času*, Uherský Brod 2006.

² Thomas WINKELBAUER, *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeier (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 307–338.

(Uherský Brod 1566, Velké Meziříčí 1584, Uherský Ostroh 1603) i předpisy čerpající zjevně z běžných *polizeyordnungen*, tedy mravnostních norem navázaných na výkon lokální správy (Holešov 1574). Jsou zde nicméně i řády, které prostě kombinují *polizeyordnungen* s konfesně vyznavačským textem a uspořádávají tak život lokální komunity (Brumov 1578, Uherský Brod 1582) obdobně, jak činí řády Jednoty bratrské. Žádoucí bude v této souvislosti komparace s ohledem na místní specifika. Potvrzuje se totiž v německé historiografii opakovaný poznatek, že z praktického hlediska závisela reforma na regionálních podmínkách. Bude tudíž nezbytné provést analýzy na lokální úrovni, která umožní zohlednit sociální a ekonomickou strukturu, možnosti komunikace a podobně.

Součástí edice je obsáhlá úvodní studie, která nabízí podrobný historiografický přehled o dosavadním publikování církevních řádů v dějepisectví českém, německém a rakouském, a následně také důkladné pojednání o každém ze zahrnutých řádů. Co se týče historiografie, hlavní pozornost byla pochopitelně s ohledem na zájem editorů upřena na otázky šlechtické konfesionalizace, přesto může překvapit chybějící reflexe

³ Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmis-chen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft*, München 1994; Winfried EBERHARD, *Konfessionsbildung und Stände in Böhmen 1478–1530*, München – Wien 1981; Týž, *Reformatorische Gegensätze, reformatorischer Konsens, reformatorische Formierung in Böhmen, Mähren und Polen*, in: Joachim Bahlcke – Hans-Jürgen Bömelburg – Norbert Kersken (edd.), *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16. – 18. Jahrhundert*, Leipzig 1996, s. 187–215; Týž, *Voraussetzungen und strukturelle Grundlagen der Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*, in: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeyer (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999, s. 89–103.

výzkumu zeměpanské konfesijní politiky (Joachim Bahlcke, Winfried Eberhard),³ která dávala významný impuls i rámc konfesionalizaci šlechtických vrchností. A užitečné je rovněž podotknout, že nejen v německé historiografii existuje kromě bohaté ediční činnosti, jak editoři uvádějí, také široké spektrum přístupů ke zkoumaným řádům, a to v kombinaci s dalšími prameny.

V případě textů k jednotlivým řádům sledovali editoři primárně konfesně správní situaci v jednotlivých regionech, tedy postoje vrchností, situace ve farnostech, otázku zavedení reformace a případných konfesních sporů. Při hledání důvodů k sepisování konfesí dospěli k závěru, že hlavní motivací byla existence konfesního pnutí (vymezování se konfesních komunit) a vnitrocírkevní snahy o disciplinaci duchovních. To je pravděpodobné, řády zřetelně ukazují snahy o disciplinaci věřících i duchovních správců v kontextu budování pevnější církevní organizace. Není však od věci uvažovat i ve směru potřeby usměrnit život komunit ve spojitosti s konfesním aspektem. Jinými slovy bylo nezbytné provázat dosavadní lokální *polizeyordnungen* s konfesní politikou vrchností. Je zjevné, že vrchnosti čím dál více cítily možnost, ba povinnost, se

do těchto věcí vkládat a konfesně „policejní“ rámec v lokálním kontextu usměrňovat. Nakonec je užitečné za vším spatřovat i obecně christianizační moment, tedy zintenzivnění potřeby korigovat, specifikovat a výrazněji uvést do praxe systém víry a náboženských praktik, což byl jeden z významných projevů a důsledků reformace.⁴ O důležitosti tohoto aspektu vypovídá zásadní pozornost, kterou řády věnují konfesnímu školství a vzdělávání laiků. A řády také vymezují minimální očekávaný rozsah náboženské gramotnosti, což je opět podstatný moment při uvažování o reformaci jako christianizaci.

Úvodní studie tedy nabízí především perspektivu církevních dějin, koncentrovaných na otázky správy, méně už teologie. Sledované vztahy mezi vrchnostmi a farami se nicméně samy o sobě ukazují jako velice spletité a pro autory takový záměr představoval velmi náročnou heuristickou práci. Ta se však jistě vyplatila. Na povrch totiž vystupují různé strategie vrchností, od podpory tvorby řádů až po cílevědomou, agresivní konfesní politiku. Je evidentní, že šlechtické vrchnosti využily možnosti konfesních aktivit k disciplinaci poddaných, což ale neznamená, že by je vedla pouze sociálně

ekonomická zřítnost. Z řádů naopak vyplývá jistá naléhavost ve snaze vyrovnat se s konfesní identitou. Editoři prozatím neprovedli analýzu řádů, v níž lze v budoucnu doufat. Sami ostatně naznačují okruh možných témat, například otázku budování jednotné evangelické správy, konfesních kontroverzí, vztahu světské a duchovní moci, lokálních specifik náboženské situace a obecně charakteru české reformace v širších evropských souvislostech. Nadále bude záhodno zkoumat i otázku disciplinace věřících nebo provázanosti starších lokálních „policejních“ řádů s řády vyznavačskými. Zde je ovšem nezbytné zohlednit i církevní řády a *polizeyordnungen* zeměpanských měst. Stejně tak v budoucí analýze nemohou chybět kontroverze s katolíky; katolická správa a její případný vliv na formulování evangelických řádů zůstaly v této edici stranou zájmu. A samozřejmě bude také nutno zasadit řády do kontextu teologického vývoje v Římsko-německé říši. Pokud jde o teologii, editovaný materiál je velmi různorodý, snad až příliš na systematickou analýzu. Avšak v řadě dokumentů je zahrnuta sofistikovaná teologická argumentace, která si zaslouží další pozornost. Zajímavé také bude sledovat, do jaké míry lze uvažovat o teologické integritě

.....
⁴ Scott HENDRIX, *Rerooting the Faith: The Reformation as Re-Christianization*, Church History 69, 2000, č. 3, s. 558–577; Peter BLICKLE, *Die Reformation vor dem Hintergrund von Kommunalisierung und Christianisierung. Eine Skizze*, in: Týž – Johannes Kunisch (edd.), *Kommunalisierung und Christianisierung. Voraussetzungen und Folgen der Reformation 1400–1750* (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 9), Berlin 1989, s. 9–28; Ronnie PO-CHIA HSIA, *Die Sakralisierung der Gesellschaft: Blutfrömmigkeit und Verehrung der Heiligen Familie vor der Reformation*, in: Peter Blickle – Johannes Kunisch (edd.): *Kommunalisierung und Christianisierung. Voraussetzungen und Folgen der Reformation 1400–1750* (= Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 9), Berlin 1989, s. 57–75.

řádů na území Čech a Moravy, a zda si lze klást otázku ohledně „polohy“ české reformace v teologickém vývoji v Evropě 16. století.

Do jisté míry srovnávací pohled na církevní řády, který editoři poskytují v úvodní studii, ukazuje řadu důležitých informací o reformaci: rozsah a intenzitu uplatňování patronátu, zasahování vrchností do duchovní správy panství. Není vůbec nevýznamné, že sebraný materiál jasně ukazuje velký zájem a aktivitu šlechtických vrchností. Dále je doložen značný teritoriální ohlas reformace v Čechách a na Moravě a také zásadní role šlechtických vrchností při jejím prosazování. Editoři svou práci poskytli dobrý přehled o správních i teologických centrech české reformace a poukázali na to, že i na Moravě vznikly významné iniciativy, spojené s vybudováním nadregionální evangelické církevní organizace. Jak už bylo konstatováno dříve, tyto snahy nebyly diskutovány na úrovni zemských stavů, jako tomu bylo v Čechách v případě České konfese, ale v rovině jednotlivých vlastníků panství. Z řádů vyplývá snaha formovat konfesní komunity, respektive konfesně definovaná společenství, což svědčí o tom, že konfesi lze považovat za podstatný prvek identity, za sociálně distinktivní moment, ačkoli nelze pouštět ze zřetele, že jde stále „jen“ o předpis, nikoli praxi samotnou. Úvodní text edice tak v zásadě představuje významný materiál k syntéze správních dějin české reformace a – jak už bylo uvedeno – spolu se zpřístupněnými prameny tvoří celek, jenž bude zásadním východiskem budoucího

syntetického zpracování dějin reformace v českých zemích.

Tomáš Malý – Anna Pečinková

Stefan HANSS, Lepanto als Ereignis. Dezentrierende Geschichte(n) der Seeschlacht von Lepanto (1571), Göttingen, V&R Unipress 2017 (= Berliner Mittelalter- und Frühneuzeitforschung, Band 21), 710 s., ISSN 2198-6223; ISBN 978-3-8471-0768-2.

Stefan HANSS, Die materielle Kultur der Seeschlacht von Lepanto (1571). Materialität, Medialität und die historische Produktion eines Ereignisses I-II, Würzburg 2017 (= Istanbul Texts and Studies, Band 38,1-2), 1006 s., ISSN 1863-9461; ISBN 978-3-95650-264-4.

Přestože vítězství Svaté ligy nad Osmanskou říší v námořní bitvě u Lepanta 7. října 1571 připoutávalo badatelskou pozornost mnoha generací historiček a historiků, které se zabývaly tureckým nebezpečím ve Středomoří, zvolil Stefan Hanß ve své rozsáhlé monografii, kterou obhájil roku 2015 na Freie Universität v Berlíně jako disertační práci a publikoval ve třech knižních svazcích o dva roky později ve dvou nakladatelstvích, originální metodologický přístup. Námořní vítězství u Lepanta představil v širokých interpretačních souvislostech jako událost globálního významu, jež významným způsobem ovlivňovala kolektivní mentalitu raně novověké společnosti. Aby mohl uplatnit zvolený metodologický